

مقدمه ۵:

شبیه سازی در گیاهان و حیوانات، از زمره مواردی از شبیه سازی است، که در مورد آن نیز بحث صورت پذیرفته است. ظاهراً کلیسای کاتولیک آن را مجاز دانسته است.^۱ در میان اهل سنت نیز، این عمل جایز دانسته شده است، نویسنده کتاب شبیه سازی انسانی، نظر اهل سنت در این باره را چنین گزارش کرده است:

اگر بخواهیم از میان گفته های پراکنده کسانی که در این زمینه سخن گفته اند، دلایل جواز این کار را به دست آوریم، می توانیم آن را مستند به ادله زیر بدانیم:

- یک: مسخر بودن همه چیز برای انسان
- دو: حفظ سرمایه گیاهی و حیوانی
- سه: سودمندی این کار.

ریاضی احمد دلیل اول را چنین تقریر میکند:

از آنجا که طبیعت و حیوانات مسخر ما هستند، شبیه سازی حیوانی منع شرعی ندارد، زیرا خداوند آنها را برای ما مسخر ساخته است؛ اما این جواز به دو قید مشروط است: یکی آن که این کار موجب پیدایش بیماری یا جهش ژنتیکی خاصی نشود. دیگر آن که این کار بیهوده و با هدف تغییر خلق خدا نباشد و جمال مخلوقات الاهی را پنهان نسازد.

محمود سرطاوی، رئیس دانشکده شریعت دانشگاه اردن، نیز با اشاره به دلیل دوم میگوید که شبیه سازی جنینی جایز است به دلیل حفظ ثروت حیوانی و نباتی و خیر فراوان خود، مشروط به آن که به اخلاق مقید باشد. عبدالمعز خطاب با تأکید بر دلیل سوم ادعا می کند که شبیه سازی در عرصه زراعی و حیوانی مقبول است، زیرا ما نیازمند غذای بیشتری هستیم.

نورالدین مختار الخادمی نه تنها این کار را جایز می داند که تا مرحله وجوب کفایی آن پیش می رود و ادله متعددی برای جواز این کار ارائه می کند، از جمله آن که این کار با قاعده جلب مصالح و درء مفسد و با «قاعده تصرف الامام علی الرعیه منوط بالمصلحه، و با قاعده مالایتم الواجب الا به فهو واجب» (مقدمه

۱. شبیه سازی انسانی، ص ۸۶.

واجب، واجب است) سازگار است. افزون بر آن، وی مدعی است که شبیه سازی گیاهی و حیوانی، موجب اقتدار جامعه اسلامی است، زیرا یکی از عرصه های اقتدار، توانایی علمی در زمینه های مختلف از جمله علوم زیستی است. در نتیجه، برای عمل به آیه شریفه «و اعدوا لهم ما استطعتم»، از انجام آن ناگزیر هستیم. همین کتاب نظر عالمان معاصر شیعه را نیز در این باره چنین گزارش می نماید:

عالمان شیعی شبیه سازی در عرصه نباتات و حیوانات را مجاز می شمارند. از نظر آنان، این کار به اصل اباحه مستند است و هیچ منعی ندارد. برای مثال، این سؤال که «آیا مشابه سازی حیوان زنده توسط تکثیر سلولهای وی جایز است؟» از مراجع صورت گرفت و پاسخ آنان به شرح زیر بود:

آیت الله محمدتقی بهجت: «ظاهراً اشکالی به نظر نمیرسد.»

آیت الله سیستانی: «مانعی ندارد.»

آیت الله سیدعلی خامنه ای: «این کار فی نفسه اشکالی ندارد.»

آیت الله مکارم شیرازی: «این کار در مورد حیوانات اشکالی ندارد.» ایشان همچنین در پاسخ به پرسش «آیا

کلونینگ (شبیه سازی) حیوانات جایز است؟» پاسخ دادند: «مانعی ندارد.»

آیت الله موسوی اردبیلی: «دلیل قانع کننده ای بر حرمت چنین تحقیقات و آزمایشاتی وجود ندارد.»

آیت الله نوری همدانی: «در غیر انسان جایز است.»

آیت الله صافی گلپایگانی: «اگر مستلزم خلاف شرع نباشد، بنفسه اشکالی ندارد و الله العالم.»

آیت الله صانعی: «جایز است و منعی ندارد.»

از این رو می توان شبیه سازی حیوانی را از نظر شیعه مجاز دانست و این نظر را اجماعی شمرد. با این همه، در این مورد آیت الله فاضل لنکرانی آن را به عنوان اولی مجاز شمرد، به عنوان ثانوی دارای اشکال میدانند. ایشان در پاسخ استفتایی در این مورد چنین پاسخ دادند: «دلیلی بر حرمت این عمل بر حسب عنوان اولی به نظر نرسیده است، گرچه بر حسب عنوان ثانویه اشکال دارد.» ایشان در مورد علت اشکال بر حسب عنوان ثانوی توضیحی نداده اند.

طبیعی است که این بحث ابتدا در غرب مطرح شده است و لذا در مرحله نخستین مورد توجه مسیحیت قرار گرفته است. چنانکه برخی گزارش کرده اند، کلیسای کاتولیک به طور مطلق این عمل را غیر اخلاقی و ناقض کرامت انسانی دانسته و این نکته را بارها مورد تاکید قرار داده است که «هیچ هدفی هر چند ارجمند و شرافتمندانه نمی تواند آن را توجیه کند.»^۱

بعد از مسیحیت، جامعه اهل سنت بیش از شیعیان به این موضوع پرداخته اند نویسنده شبیه سازی انسانی، نحوه حضور این موضوع در میان اهل سنت را چنین گزارش می کند:

مسئله شبیه سازی دالی، به سرعت در میان مجامع علمی و خبری جهان اهل سنت با محوریت کشورهای عربی، جای خود را گشود. نخستین عکس العمل رسمی در جهان عرب از سوی ملک فهد، پادشاه وقت عربستان سعودی، صورت گرفت. وی طی پیامی به حاجیان و زائران خانه خدا در سال ۱۹۹۷ خواستار مبارزه جدی و جهانی با این قبیل اقدامات و هرگونه تلاش برای دستکاری ژنتیکی در عرصه حیوانی و انسانی شد.

برخوردهای فردی و پراکنده به زودی جای خود را به سمینارها و کنگره های تخصصی داد و در نهایت، مجمع الفقه الاسلامی، وابسته به سازمان کنفرانس اسلامی، یکی از نشست های خود را به شبیه سازی اختصاص داد و طی بیانیه ای موضع رسمی اعضا را در قبال شبیه سازی و گونه های مختلف آن اعلام کرد. پس از این مرحله بود که عالمان دین کوشیدند تا از طریق برگزاری سمینارها و ارائه دیدگاه های خود در این زمینه، به وحدت نظر برسند. تنها طی سال های ۹۷ تا ۹۹ حدود ده نشست و سمینار در این زمینه در قاهره برگزار شده و این مطلب، نشان دهنده اهمیت این مسئله بوده است.

در کنار جریانی که مسئله شبیه سازی را چالشی علمی و اخلاقی برای اسلام می دید و می کوشید این مقوله را شناسایی و تکلیف شرعی و اخلاقی آن را روشن کند، کسانی در اصل ماجرای دالی تردید می کردند و آن را دروغی ساخته و پرداخته غرب برای منحرف کردن افکار عمومی مسلمانان می دانستند یا آن که دست صهیونیست ها را در آن دخیل می دیدند.

۱. همان، ص ۱۰۹.

گاه نیز ادعا می شد که «شبیه سازی یک مسئله علمی نیست بلکه نقطه چالش میان تمدنهاست و باید به انگیزه های آن توجه کرد.» همچنین ادعا شد که گزافه گویی نیست اگر ادعا شود که این مسئله بزرگترین نشانه آغاز جنگ جهانی سوم است.

عبدالعزیز بن باز، مفتی بزرگ عربستان در گفت و گویی با روزنامه المسلمون گفت که مسلمانان باید هر آنچه از شارع رسیده و با کتاب و سنت موافق است، بپذیرند و اضافه کرد که «اما الاستسناخ فهو باطل لا اساس له، بل باطل و لا يجوز استعماله.»

بهره برداری احتمالی قوم یهود از این تکنیک نیز خطری بود که برخی از عالمان اهل سنت به آن توجه دادند. برای مثال، مفتی مصر مدعی شد که یهودیان از شبیه سازی برای تأمین منافع خود و افزایش ملت یهود استفاده می کنند.

به موازات این فتاوی، نام این عمل هم بعد از نام گذاری های متعدد، سرانجام استسناخ تعیین شد و پس از آن بود که توسط برخی ادعا شده که این تکنیک هیچ تازگی ندارد و از روزگار حضرت آدم وجود داشته است و هنگامی که آدم آفریده شد، خداوند از دنده او حوا را آفرید؛ یعنی جزئی از آدم را برگرفت و از آن موجودی مستقل آفرید که حوا است. همچنین کوشش شد تا مسئله ولادت حضرت عیسی، علیه السلام، بر اساس این دستاورد تبیین شود

عده ای نتیجه گرفتند که این تکنیک، بسیاری از معجزات را تأیید میکند، و آنچه را تا دیروز تنها در قالب تعبد دینی پذیرفتنی بود، به گونه ای علمی مستدل می سازد.

استفاده از امکان شبیه سازی برای اثبات آموزه های دینی، تنها به مدافعان شبیه سازی اختصاص نداشت، بلکه مخالفان سرسخت این کار نیز آن را آیتی بر حقانیت برخی از معجزات قرآن کریم، مانند نحوه ولادت حضرت عیسی و کیفیت قیامت معرفی می کردند. دکتر یوسف عبدالله قرضاوی، که از مخالفان سرسخت شبیه سازی انسانی است، این تکنیک را گواه و شهادی بر درستی معاد می داند. وی در مقاله ای درباره شبیه سازی، پس از نقد انواع شبیه سازی انسانی و بیان دلایل نادرستی این عمل، به دو نکته اشاره می کند که دومین نکته ناظر به همین مسئله است. از نظر او، شبیه سازی به فهم و باور پذیری نحوه معاد کمک می کند.

مشرکان در گذشته و ماتریالیست های امروزی، اندیشه حیات پس از مرگ را بعید می دانستند، اما ایده بازآفرینی انسانی از طریق تخمک و هسته سلول جسمی، این عقیده را باورپذیرتر ساخت.

اما شبیه سازی در میان شیعیان به اندازه اهل سنت مطرح نشده است چنانکه نویسنده کتاب شبیه سازی می نویسد:

مسئله شبیه سازی انسانی در میان شیعه، بر خلاف اهل سنت، آن پژوهش وسیع را نداشته در نتیجه، تاکنون رونق و رواج لازم را نیافته است. این جا، این مسئله نه معضلی برای دین قلمداد دانسته شد و نه از آن به عنوان «بدعت» یا «قنبله» یا «حدّث القرن» یاد شد.

متونی که می توان آنها را مستند نظرگاه شیعه در مسئله شبیه سازی انسانی دانست، دو گونه است: نخست فتواها و دیگری تحلیل و بررسی استدلالی این مسئله، فتواها غالباً کوتاه و تنها دربرگیرنده اصل حکم است. اما بحث های اجتهادی که در پی این مسئله برآمده است، ساختاری متفاوت دارد.

مقدمه ۷. سابقاً گفتیم اصل اولی در بحث فروج، برائت است.

